

พลังภาคธุรกิจเอกชนกับการจัดการเมืองเติบโตเร็ว
จากการพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
Urban Growth and Power of Private Sector on Urban Governance of the
Border Special Economic Zone in Mae Sot District, Thailand

อโศก พลบูรณ์¹ บัวพันธ์ พรหมพักพิง²
Asoke Ponbumrung, Buapun Promphakping

บทคัดย่อ (Abstract)

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาบทบาทภาคธุรกิจเอกชนของเมืองแม่สอดต่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจชายแดนแม่สอด 2) เพื่อประเมินขีดความสามารถพลังภาคธุรกิจเอกชนต่อนโยบายการจัดการเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนแม่สอด 3) เพื่อศึกษาข้อเสนอผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อบทบาทภาคธุรกิจเอกชนในการจัดการเมืองในเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนแม่สอด วิธีการดำเนินการวิจัยเป็นแบบผสมผสานวิธีระหว่างวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม โดยใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา กับวิจัยเชิงปริมาณ ด้วยการใช้เครื่องมือเป็นแบบสอบถาม และวิเคราะห์ข้อมูลแบบอ้างอิง ผลการวิจัยพบว่า 1) ภาคธุรกิจเอกชนมีบทบาทต่อการเติบโตของเมืองจากการเป็นเมืองชุมทางการค้าทางบกของแม่สอด ทำให้เมืองเกิดการสะสมทุนและภาคธุรกิจเหล่านี้ก็กลายมาเป็นผู้มีบทบาทสำคัญของเมือง ทั้งในบทบาทนักการเมืองและนักธุรกิจตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับประเทศ และผลักดันให้เกิดการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษขึ้นในพื้นที่ซึ่งทำให้เมืองเติบโตอย่างรวดเร็ว 2) ภาคธุรกิจมีขีดความสามารถในการกำหนดวิสัยทัศน์ทิศทาง และนโยบายการพัฒนาเมืองในระดับมากแต่กลับพบว่าขีดความสามารถในการเข้ามาเชื่อมโยงนโยบายและทิศทางการพัฒนาเมืองไปสู่ประชาชนทั่วไปและกลุ่มเปราะบางของเมืองยังมีน้อย 3) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของเมืองจึงเสนอให้ภาคธุรกิจเอกชนเข้ามามีบทบาทเชื่อมโยงนโยบายและทิศทางการพัฒนาเมืองเพื่อประชาชนทั่วไปและกลุ่มเปราะบางของเมืองได้รับประโยชน์จากการพัฒนา และให้ภาคธุรกิจร่วมกับรัฐบาลท้องถิ่นลงทุนเพื่อผลิตสินค้ารัฐบาลและจัดหาบริการและสาธารณูปโภคที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และตอบสนองความต้องการกลุ่มคนเปราะบางของเมือง

คำสำคัญ (Keywords) : การเติบโตของเมือง; การจัดการเมือง; พลังภาคธุรกิจ

Abstract

The objectives of this paper are: 1) to study the role of private sector of Mae Sot City to the development of the Mae Sot's border SEZ; 2) to evaluate the capability of private sector on urban governance of the Mae Sot's border SEZ; and 3 to investigate the perspective

Received: 2021-12-30 Revised: 2022-01-24 Accepted: 2022-01-25

¹นักศึกษาระดับปริญญาเอกหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนาศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น PhD Candidate at Development Science, Faculty of Humanities and Social Science, Khon Kaen University, 40002, Thailand. E-mail: asokpon@yahoo.com

²รองศาสตราจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น Associate Professor in Faculty of Humanities and Social Science, Khon Kaen University, 40002, Thailand. E-mail: Buapun@kku.ac.th

of local stakeholders on the role of private sector on effective urban governance of the Mae Sot's border SEZ. Mixed methods were used to collect data, including in-depth interviews and focus group discussions for qualitative research; and a questionnaire for quantitative research. The data were analyzed by using content analysis, descriptive analysis, t-test and chi-squared test. This paper found that. 1) The city's accumulation has been occurred continuously from the location of an important inland port of the state. From the accumulation, the private sector has become a key actor of the city on both the political and economic aspects from local to country level. They play an important role to advocate the Mae Sot's SEZ establishment, and then the SEZ is the major driver of change of the recent rapid urban growth of the city. 2) The private sector has a high capability role on the city planning, policy advocacy as well as urban development. However, the city's private sector has a low capability to effort inclusive benefit to the residents, particularly vulnerable groups. 3) The perspective of local stakeholders on the role of private sector for the effectiveness of urban governance of the Mae Sot city includes: 1) planning the city development policy linked to the residents and vulnerable groups' benefit and; 2) co-invest with the local government to manufacture products and infrastructures for vulnerable groups of the city.

Keywords: Urban Growth; Urban Governance; Power of Private Sector

บทนำ (Introduction)

United Nations (2016: 2-7) ระบุว่า การกลายเป็นเมืองจะเป็นแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของโลก เมืองจะทำให้ประชากรมีวิถีชีวิตที่ดีกว่าทั้งของเมืองและของชนบท เพราะเมืองเป็นพื้นที่สร้างงานสร้างรายได้ ที่จะนำไปสู่การลดความยากจน UN-Habitat (2016: 3-9) คาดการณ์ว่าภายในปี 2050 ประชากรเมืองจะมีสัดส่วน 2 ใน 3 ของประชากรโลก ธนาคารพัฒนาแห่งเอเชียหรือ Asian Development Bank (2016: 7-8) รายงานว่า ปัจจุบัน 50% ของประชากรในประเทศไทยอาศัยอยู่ในเมือง และคาดว่าในปี 2025 จะเพิ่มขึ้นเป็น 60% และเป็นกว่า 72% ในปี 2050 และยังระบุว่าเขตเศรษฐกิจพิเศษเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญที่จะทำให้พื้นที่ชายแดนเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีการเติบโตของเมืองอย่างรวดเร็ว

เขตเศรษฐกิจพิเศษ (Special Economic Zone: SEZ) เป็นเครื่องมือทางเศรษฐกิจเพื่อจูงใจให้ดึงดูดเงินลงทุนจากต่างชาติ (Foreign Direct Investments: FDIs) ประเทศไทยใช้ SEZ เป็นยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ โดยเชื่อว่าจะกระตุ้นการลงทุนจากต่างชาติและกระจายการพัฒนาไปสู่พื้นที่และประชาชนในส่วนต่าง ๆ ของประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน, 2558: 4-8) ซึ่งทำให้การพัฒนาพื้นที่ชายแดนไปสู่การเป็น “เขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน” ภายใต้กรอบความร่วมมือต่าง ๆ ในภูมิภาคได้รับความสนใจอย่างมาก

รัฐบาล คสช. ได้มีนโยบายให้พัฒนาพื้นที่ชายแดน 10 จังหวัดที่มีศักยภาพด้านการค้าชายแดนจัดตั้งเป็น SEZ มีมาตรการหรือรูปแบบการบริหารเฉพาะที่เพื่อจูงใจนักลงทุน ผ่อนคลายกฎระเบียบที่กีดขวางทางการค้า ปรับปรุงกฎหมายการลงทุน พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกโครงสร้างพื้นฐาน อสังหาริมทรัพย์ (สิริวิชา สิทธิชัย, 2551: 154-157) แต่เขตเศรษฐกิจพิเศษที่กำลังจะเกิดขึ้นถูกวิพากษ์ว่าเป็นการก่อให้เกิดโอกาสในการลงทุนระดับมหภาค ชุมชนท้องถิ่น (Local community) มีส่วนร่วมตัดสินใจน้อยมาก จึงมีข้อถกเถียงต่อ

การพัฒนาความเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเป็นเรื่องเดียวกันกับการพัฒนาหรือไม่ เพราะมักจะสร้างความลำบากให้แก่ประชาชน

รัฐไทยได้วางแนวทางพัฒนาพื้นที่แม่สอดเป็น SEZ มาตั้งแต่ปี 2547 ด้วยศักยภาพและความพร้อมด้านการค้าจากการเป็นแหล่งอุตสาหกรรมที่สำคัญบริเวณชายแดนมานาน เมื่อรัฐมีนโยบายพัฒนา SEZ พื้นที่แม่สอดเช่นนี้ ผู้วิจัยจึงเกิดคำถามว่า ภาคธุรกิจเอกชนของเมืองแม่สอดมีบทบาทต่อการพัฒนาเศรษฐกิจรูปแบบใดอย่างไร ชัดความสามารถพลังภาคธุรกิจเอกชนต่อนโยบายเมืองอยู่ระดับใด และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของเมืองมีข้อเสนอต่อบทบาทของภาคธุรกิจเอกชนในการจัดการเมืองอย่างไร

วัตถุประสงค์การวิจัย (Research Objectives)

1. เพื่อศึกษาบทบาทภาคธุรกิจเอกชนของเมืองแม่สอดต่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจชายแดนแม่สอด
2. เพื่อประเมินขีดความสามารถของพลังภาคธุรกิจเอกชนต่อนโยบายการจัดการเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนแม่สอด
3. เพื่อศึกษาข้อเสนอผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของเมืองต่อบทบาทภาคธุรกิจเอกชนในการจัดการเมืองจากการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนแม่สอด

วิธีดำเนินการวิจัย (Research Methods)

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบวิธี Mixed Method Research ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาบทบาทภาคธุรกิจเอกชนของเมืองแม่สอดต่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจชายแดนแม่สอด และเพื่อศึกษาข้อเสนอจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของเมืองต่อบทบาทของภาคธุรกิจเอกชนในการจัดการเมืองจากการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนแม่สอด กับการศึกษาเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เพื่อประเมินขีดความสามารถของพลังภาคธุรกิจเอกชนต่อนโยบายเมืองในการจัดการเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนแม่สอด มีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตของการวิจัย ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ ดังนี้
 - 1.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยศึกษาบทบาทภาคธุรกิจเอกชนของเมืองแม่สอดต่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจชายแดนแม่สอด และศึกษาข้อเสนอผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของเมืองต่อบทบาทภาคธุรกิจเอกชนในการจัดการเมืองจากการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนแม่สอด ด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) และแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) และการวิจัยเชิงปริมาณเพื่อประเมินขีดความสามารถของพลังภาคธุรกิจเอกชนต่อนโยบายการจัดการเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนแม่สอด
 - 1.2 ขอบเขตด้านประชากร ผู้วิจัยได้ใช้การวิจัยแบบผสมผสานวิธีจึงได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายและประชากรในการวิจัย 2 กลุ่ม ดังนี้
 - 1.2.1 ผู้ให้ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants) ซึ่งเป็นผู้นาองค์กรที่เกี่ยวข้องกับเมืองและเขตเศรษฐกิจพิเศษจำนวน 13 คน และผู้อยู่อาศัยในเมืองซึ่งเป็นพื้นที่พัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ จำนวน 15 คน จาก 3 ชุมชน รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญทั้งสิ้น จำนวน 28 คน
 - 1.2.2 ประชากรในการวิจัยเชิงปริมาณ ประชากรเป้าหมาย ได้แก่ ผู้อยู่อาศัยในเมืองในอำเภอแม่สอด จากจำนวนประชากรทั้งหมด 167,178 คน ได้ขนาดตัวอย่างจำนวน 400 ตัวอย่าง

1.3 ขอบเขตด้านพื้นที่ ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่อำเภอแม่สอดเป็นพื้นที่การศึกษานี้ ทั้งนี้เพราะพื้นที่อำเภอแม่สอดนั้นอยู่ในเส้นทางระเบียงเศรษฐกิจแนวตะวันออก-ตะวันตก (East-West Corridor: EWEC) หรือเส้นทางหมายเลข 9 (R9) ตามโครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขง (Greater Mekong Sub-region: GMS) และรัฐบาลได้มีการวางแนวทางที่จะพัฒนาแม่สอดเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษมาตั้งแต่ปี 2547 เนื่องจากเป็นพื้นที่ ๆ มีศักยภาพความพร้อมมาเป็นเวลานาน และมีการเติบโตของเมืองจากการค้าชายแดน รัฐบาลยังกำหนดให้แม่สอดเป็นพื้นที่ต้นแบบของเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนของไทย

1.4 ขอบเขตด้านระยะเวลา ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยนี้ระหว่างเดือน พฤศจิกายน 2562-เมษายน 2564 รวมระยะเวลาทั้งสิ้น 18 เดือน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การวิจัยเชิงคุณภาพ คือ 1) แบบสัมภาษณ์ (Interview guidelines) เพื่อสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interviews) ผู้วิจัยจะเป็นผู้สัมภาษณ์และจดบันทึกข้อมูลสนาม (Field note) ด้วยตนเอง ระยะเวลาสัมภาษณ์อยู่ระหว่าง 1-2 ชั่วโมง 2) แบบสนทนากลุ่ม (Focus group discussion guidelines) ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการสนทนา ระยะเวลาสัมภาษณ์อยู่ระหว่าง 3 ชั่วโมง ผู้วิจัยตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งที่มาที่แตกต่างกัน (Triangulate different data sources) และการตรวจสอบข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูล (Member-checking Triangulation) เพื่อตรวจสอบข้อสรุปและการตีความผลการวิจัย

ส่วนวิจัยเชิงปริมาณ ผู้วิจัยใช้แบบสอบถาม (Questionnaire) ประกอบด้วย ส่วนที่ 1 ข้อมูลลักษณะประชากรของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นคำถามแบบเลือกตอบ (Check list) เป็นมาตรวัดข้อมูลประเภทนามบัญญัติ (Nominal scale) และมาตรวัดข้อมูลประเภทเรียงลำดับ (Ordinary scale) ส่วนที่ 2 แบบสอบถามเกี่ยวกับระดับความคิดเห็นต่อขีดความสามารถของพลังภาคธุรกิจเอกชนต่อนโยบายเมืองในการจัดการเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนแม่สอด

แบบสอบถามจะเป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale Question) ของลิเคิร์ท (Likert Scale) ซึ่งจัดระดับการวัดข้อมูลอยู่ในประเภทอันตรภาคชั้น (Interval Scale) โดยแบ่งระดับของความคิดเห็นที่มีต่อขีดความสามารถ เป็น 5 ระดับ และส่วนที่ 3 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่น ๆ มีลักษณะเป็นแบบปลายเปิด (Open Ended) ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามมาหาคุณภาพภาพของเครื่องมือ ได้แก่ 1) นำแบบสอบถามพบที่ปรึกษาและดำเนินการปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำ 2) นำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วเสนอนำเสนอผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 4 ท่าน เพื่อตรวจสอบความสอดคล้องของเนื้อหา โดยหาค่าความสอดคล้องของวัตถุประสงค์กับข้อคำถาม (Index of Item-Objective Congruence: IOC) พบว่ามีค่า IOC ระหว่าง 0.75-1.00 และ 3) การทดลองใช้เครื่องมือ (Try out) กับประชากรที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 ชุด ผลจากการคำนวณหาความเชื่อมั่นจากแบบสอบถามทั้งฉบับ ได้ค่าแอลฟา (Alpha) เท่ากับ 0.96 และค่าความเชื่อมั่นแบบวัดรายข้อมีค่าเท่ากับ 0.97

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) คือ เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่มกับกลุ่มเป้าหมาย และการใช้แบบสอบถาม 2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) คือ เป็นข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเอกสาร อาทิ หนังสือ ตำรา เอกสารวิชาการ งานวิจัย และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ข้อมูลเชิงคุณภาพ 2) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ โปรแกรมสถิติสำเร็จรูปเชิงพรรณนา ประกอบด้วย ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

(Standard Deviation: SD) สถิติที่ใช้ในการทดสอบ คือ การทดสอบค่าที (t-test) ที่ระดับความเชื่อมั่น 95% และการทดสอบแบบไค-สแควร์ (Chi-squared test)

ผลการวิจัย (Research Results)

การวิจัยแบบผสมผสานวิธี (Mixed Method Research) ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ผลการวิจัยสรุปได้ ดังนี้

1. บทบาทภาคธุรกิจเอกชนเมืองแม่สอดต่อการพัฒนาเขตเศรษฐกิจชายแดน แม่สอดมีบทบาทเป็นพื้นที่ทางเศรษฐกิจการค้าระหว่างประเทศของไทยมาตั้งแต่อดีต การกลายมาเป็นเมืองด้วยที่ตั้งของแม่สอดอยู่บนเส้นทางการค้าทางบก พ่อค้าจากเมืองต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคเหนือมาตั้งถิ่นฐานเพื่อค้าขาย เพราะแม่สอดเชื่อมโยงไปยังเมืองท่าที่สำคัญกับพม่า

เมื่อลัทธิคอมมิวนิสต์ได้แผ่อิทธิพลเข้ามาในประเทศไทย ประเทศไทยมีการสร้างถนนสายแม่สอด-ตากเพื่อความมั่นคง แม่สอดเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วเพราะการค้าขายสะดวกมากขึ้น กลุ่มชาติพันธุ์จีนเดินทางเข้ามาตั้งถิ่นฐานในแม่สอด และได้กลายมาเป็นชาติพันธุ์ที่มีบทบาทในการค้าขายในพื้นที่ชายแดนระหว่างไทยกับพม่า เมื่อรัฐบาลพม่าได้ดำเนินนโยบายปิดประเทศภายใต้แนวคิดสังคมนิยมวิถีพม่า (The Burmese Way to Socialism) จากการขาดแคลนสินค้าในการอุปโภคและบริโภคอย่างรุนแรง ก่อให้เกิดการค้าขายนอกระบบ มีการขนส่งสินค้าจากไทยเข้าพม่าจำนวนมาก เป็นรูปแบบการค้าขายที่เรียกว่า “ตลาดมืด (Black market)” แพร่กระจายไปทั่วชายแดน

ด้วยการค้าในยุคตลาดมืดที่มีกำไรมากกว่าปกติหลายเท่าตัว คนจีนสามารถสะสมทุนมูลค่ามหาศาล และขยายการลงทุนไปสู่ธุรกิจขนาดใหญ่อื่นอีกหลายประเภท บางรายกลายเป็นเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรม บางรายยังสามารถครอบครองพื้นที่ทางการค้าข้ามแดน และยังมีบทบาทในการขับเคลื่อนแม่สอดตามกระแสทุนนิยมโลกาภิวัตน์ ด้วยการรวมตัวกันจัดตั้งหอการค้าจังหวัด เพื่อต่อรองผลประโยชน์และผลักดันนโยบายทางการเมืองจากรัฐส่วนกลาง ด้วยการสร้างอัตลักษณ์ให้เมืองแม่สอดเป็น “พื้นที่เศรษฐกิจ” ที่กำลังเติบโตและมีอนาคตสดใส เพื่อดึงงบประมาณจากรัฐเข้ามาพัฒนาพื้นที่ ดึงเอกชนเข้ามาลงทุน ดึงดูดให้ผู้ใช้แรงงานเข้ามาขายแรงงาน

นอกจากบทบาททางเศรษฐกิจ คนจีนยังกลายเป็นกลุ่มผู้มีอำนาจทางการเมือง ในการผลักดันนโยบายของรัฐเพื่อพัฒนาแม่สอด ผ่านการประชุมวิชาการ การประชุมหอการค้าชายแดน การผลักดันข้อเสนอหรือโครงการกับรัฐ การจัดกิจกรรมสร้างภาพลักษณ์และความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างประเทศ สิ่งเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงบทบาทของพลังภาคธุรกิจเอกชนในการสร้างเมืองและกำหนดความเป็นไปของเมืองชายแดนแห่งนี้

ในยุคเสรีนิยมใหม่ แม่สอดยังมีบทบาททางการค้าระหว่างประเทศเช่นเดิม นโยบายการพัฒนาเมืองถูกกำหนดขึ้นด้วยกรอบความร่วมมือการพัฒนาระดับภูมิภาค การพัฒนาภายใต้กรอบการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (East-West Economic Corridor: EWEC) โดยการสนับสนุนของธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย แม่สอดซึ่งตั้งอยู่ปลายทางด้านตะวันตกของ EWEC จึงถูกกำหนดเป็นเมืองยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจของประเทศพม่า เพื่อเชื่อมต่อไปยังเอเชียใต้และมหาสมุทรอินเดียไปยังตะวันออกกลางและยุโรป กรอบความร่วมมือภูมิภาคทำให้มูลค่าการค้าชายแดนของไทยเพิ่มขึ้นอย่างมาก เมืองมีการเติบโตอย่างรวดเร็ว

เมื่อรัฐไทยให้ความสำคัญต่อการพัฒนาพื้นที่ชายแดนให้เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษ แม่สอดซึ่งมีความสำคัญในด้านที่ตั้งและการพัฒนาของการเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษมายาวนาน ภาคธุรกิจเอกชนโดยหอการค้าจังหวัดตากซึ่งตั้งอยู่ในแม่สอดจึงผลักดันให้แม่สอดเป็นพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน ครอบคลุม 13 กลุ่มอุตสาหกรรม และมีประกาศให้สิทธิพิเศษการลงทุนให้กับนักลงทุน ทั้งมาตรการยกเว้นภาษีเงินได้ ยกเว้นอากรขาเข้าวัตถุดิบ วัสดุ เครื่องจักรในการผลิต อนุญาตให้ใช้แรงงานต่างด้าวไร้ฝีมือ มีการกำหนดเงื่อนไข SMEs ทั้งด้านเงินลงทุนและการอนุญาตให้นำเครื่องจักรเก่าที่ใช้แล้วในประเทศมาใช้ในพื้นที่ส่งเสริมได้ การพัฒนาโครงสร้าง และการจัดหาที่ดินเพื่อการลงทุน การเติบโตของเมืองยิ่งรวดเร็วมากขึ้น

2. ผลประเมินขีดความสามารถของพลังภาคธุรกิจเอกชนต่อนโยบายในการจัดการเมืองเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนแม่สอด

จากผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 400 คน ในภาพรวมเห็นว่าขีดความสามารถของภาคธุรกิจเอกชนต่อนโยบายเมืองมีขีดความสามารถอยู่ในระดับปานกลาง มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 3.19 (S.D. = 0.59) เมื่อพิจารณาในแต่ละประเด็น สามารถเรียงลำดับขีดความสามารถของภาคธุรกิจเอกชนต่อนโยบายเมืองจากมากไปน้อย ได้ดังนี้

ขีดความสามารถระดับมาก คือ ภาคธุรกิจเอกชนของเมืองมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย/ทิศทางการพัฒนาเมืองในระดับชาติ มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 4.1 (S.D. = 0.95) ภาคธุรกิจเอกชนของเมืองเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย/ทิศทางการพัฒนาเมืองในระดับท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 3.54 (S.D. = 0.97) ภาคธุรกิจเอกชนของเมืองมีการบริจาคเงิน เพื่อใช้เป็นงบประมาณสำหรับพัฒนาเมือง มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 3.53 (S.D. = 0.91) ภาคธุรกิจเอกชนของเมืองมีกิจกรรม/โครงการที่เชื่อมโยงกับหน่วยงานรัฐ เพื่อการพัฒนาเมืองจากเขตเศรษฐกิจพิเศษ มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 3.5 (S.D. = 1.00) ภาคธุรกิจเอกชนของเมืองเป็นผู้นำด้านวิสัยทัศน์ในการพัฒนาเมือง มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 3.47 (S.D. = 0.91)

ระดับขีดความสามารถปานกลาง มี 3 ประเด็น คือ ภาคธุรกิจเอกชนของเมืองมีกิจกรรม/โครงการที่เชื่อมโยงกับชุมชนเพื่อการพัฒนาเมืองจากเขตเศรษฐกิจพิเศษ มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 3.14 (S.D. = 0.92) ภาคธุรกิจเอกชนของเมืองมีกิจกรรม/โครงการที่เชื่อมโยงกับองค์กรภาคประชาสังคมเพื่อการพัฒนาเมืองจากเขตเศรษฐกิจพิเศษ มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 3.12 (S.D. = 0.90) ภาคธุรกิจเอกชนของเมืองมีกิจกรรม/โครงการที่เชื่อมโยงกับ อปท. เพื่อการพัฒนาเมืองจากเขตเศรษฐกิจพิเศษ มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 3.08 (S.D. = 0.97)

ส่วนระดับขีดความสามารถน้อยมี 3 ประเด็น คือ ภาคธุรกิจเอกชนของเมืองมีบทบาทในการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษที่คำนึงถึงผลประโยชน์ของคนทุกกลุ่มในเมือง มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 2.55 (S.D. = 1.05) ภาคธุรกิจเอกชนของเมืองสนับสนุนงบประมาณเพื่อจัดหาบริการ/สาธารณูปโภคที่คำนึงถึงกลุ่มคนที่เปราะบางของเมือง (ทางเดินสำหรับผู้สูงอายุ/ผู้พิการ ระบบขนส่งมวลชนที่ปลอดภัยสำหรับเด็ก ผู้หญิง ผู้พิการ ผู้สูงอายุ) มีค่าเฉลี่ย เท่ากับ 2.54 (S.D. = 0.97) และภาคธุรกิจเอกชนมีการผลิตสินค้าที่คำนึงถึงกลุ่มคนที่เปราะบางของเมือง (เสื้อผ้าคนพิการ จักรยานคนพิการ อุปกรณ์รถเข็นคนพิการ อาหารเพื่อสุขภาพ) มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 2.47 (S.D.=1.08) ตามลำดับ

3. ข้อเสนอผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของเมืองต่อบทบาทภาคธุรกิจเอกชนในการจัดการเมือง

ด้วยภาคธุรกิจของเมืองมีบทบาทสำคัญต่อกำหนดนโยบายและทิศทางการพัฒนาเมืองมาตลอด ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของเมืองจึงเชื่อมั่นบทบาทภาคธุรกิจและมีข้อเสนอว่า

3.1 การเชื่อมโยงนโยบายและทิศทางการพัฒนาเมืองไปสู่ประชาชนทั่วไปและกลุ่มเปราะบางของเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของการเป็นผู้นำวิสัยทัศน์ในการพัฒนาเมืองทางด้านเศรษฐกิจ เพื่อประชาชนและกลุ่มเปราะบาง

3.2 การลงทุนเพื่อการผลิตสินค้าเพื่อกลุ่มเปราะบางของเมือง โดยการร่วมมือกับรัฐบาลท้องถิ่นในการจัดหาบริการและสาธารณูปโภคที่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และตอบสนองความต้องการของกลุ่มคนที่เปราะบาง ทั้งผู้หญิง เด็ก ผู้มีความบกพร่องทางร่างกาย และผู้สูงอายุของเมือง

อภิปรายผลการวิจัย (Research Discussion)

1. แม้อุดมคติจากกรณีศึกษาทางทฤษฎีด้วยแรงขับเคลื่อนจากระบบการโลกาภิวัตน์ (Globalization) ทั้งระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับโลก มาตั้งแต่อดีต รัฐหรือชนชั้นนำของประเทศที่มีอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจกำหนดนโยบายการบริหารเมือง ส่วนกลุ่มคนชนชั้นกลางอย่างพ่อค้า นักธุรกิจ ภาคเอกชนจะเป็นกลุ่มที่รองรับผลประโยชน์รัฐผ่านนโยบาย การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ รัฐออกมาตรการต่าง ๆ เพื่อเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของประเทศ และดึงดูดนักลงทุนจากในประเทศและต่างชาติ ซึ่งบ่งบอกว่าเมืองแม้อุดมคติอยู่ภายใต้พลังการขับเคลื่อนของเสรีนิยมใหม่ ตามข้อเสนอของ Harvey (2005: 160-165) กล่าวคือ มีการสะสมทุนโดยการยึดทรัพย์ (Accumulation by dispossession) จากคนส่วนใหญ่ไปยังกลุ่มคนส่วนน้อยของสังคม ซึ่งมีรัฐเป็นกลไกของทุนในการออกกฎระเบียบต่าง ๆ เพื่อเอื้อผลประโยชน์ให้กับนักลงทุนต่างชาติขยายอำนาจภาคการเงิน โดยการลดกฎระเบียบด้านการเงินที่จะทำให้ผู้ประกอบการมีผลกำไรลดลง การให้สิทธิเช่าที่ดินแก่นักลงทุนต่างชาติโดยการจัดหาของรัฐ มีการขจัดอุปสรรคการค้าที่ขัดขวางการลงทุนของเอกชน ผลกำไรของนักลงทุนต่างชาติสามารถนำออกนอกประเทศได้ด้วยลักษณะเช่นนี้จึงเป็นการเปิดให้มีการสะสมทุนรูปแบบใหม่ขึ้น ทำให้ทุนข้ามชาติเข้ามาหาผลประโยชน์ในหลายรูปแบบ

นโยบายการพัฒนาเขตเศรษฐกิจแม้อุดมคติของไทยได้กลายมาเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญต่อการเติบโตของเมือง ซึ่ง Harvey (2001: 24-28) มองว่าเพื่อแก้วิกฤติภายในของทุน การสร้างเมือง (City building) เป็นกลไกสำคัญของการขยายตัวของทุนและการสะสมทุน (Accumulation of capital) เพื่อแก้ปัญหาภายในของทุนนิยม ซึ่งก็คือการลดน้อยถอยลงของกำไร โดยโลกาภิวัตน์ทำให้การขยายตัวของทุนที่เป็นไปอย่างกว้างขวางและรวดเร็วเหนือขอบเขต “รัฐชาติ” เพื่อย่นระยะเวลาขยายขอบเขตของทุน คน ข้อมูล การค้นหาตลาดใหม่ แรงงานราคาถูก ทรัพยากรหรือวัตถุดิบ และโอกาสการลงทุนใหม่

บทบาทของรัฐในการจัดการเขตเศรษฐกิจพิเศษเช่นนี้ Ong (2006: 97-108) ได้โต้แย้งแนวคิดเสรีนิยมใหม่ที่ว่าระบบเศรษฐกิจจะทำงานได้ดีต้องปราศจากการแทรกแซงของรัฐ ให้ตลาดทำหน้าที่อย่างเสรีว่ารัฐไม่ได้ถูกลดทอนอำนาจลงอย่างแต่อย่างใด แต่รัฐได้มีการสร้าง “สภาวะยกเว้น (State of exception)” ซึ่งก็คือ เขตเศรษฐกิจพิเศษ มาเป็นเทคโนโลยีในการปกครองแบบใหม่ในการจัดการพื้นที่ (Zoning technology) เพื่อรับมือและให้ได้ประโยชน์จากเสรีนิยมใหม่ รัฐไม่ได้ยอมจำนนแต่ปรับตัวเพื่อรับมือเสรีนิยมใหม่

แต่ในกรณีของภาคธุรกิจเอกชนในพื้นที่ที่แม้อาจมีการสะสมทุนจากนโยบายการพัฒนาชายแดนทั้งของรัฐไทยและเพื่อนบ้าน มีการค้ำอกระบบที่สร้างกำไรมหาศาลก่อนจะมาเป็นการค้าในระบบ การศึกษาของ ระพีพรรณ จักรสาน (2558: 17-38) กล่าวว่ากลุ่มคนเหล่านี้กลายมาเป็นนักธุรกิจระดับชาติ นักการเมืองระดับท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ การสะสมทุนของกลุ่มทุนเหล่านี้ทำให้ทุนเข้ามามีบทบาทต่อการเกิดการเปลี่ยนแปลงของเมือง ทั้งด้านการสนับสนุนนโยบายที่กำหนดความเป็นไปของเมือง การต่อต้านนโยบายของรัฐ และใช้ทรัพยากรจากการพัฒนาเมือง พลังภาคธุรกิจเอกชนจึงมีความสำคัญในการสร้างเมืองชายแดนแห่งนี้

2. การประเมินระดับขีดความสามารถของพลังของภาคธุรกิจเอกชนต่อนโยบายเมือง พบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาขีดความสามารถระดับมากจะเป็นบทบาททางด้านนโยบาย กล่าวคือ ภาคธุรกิจเอกชนของเมืองมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย/ทิศทางพัฒนาเมืองในระดับชาติ การเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย กำหนดวิสัยทัศน์/ทิศทางพัฒนาเมืองในระดับท้องถิ่น การบริจาคเงินเพื่อเป็นงบประมาณในการพัฒนาเมือง ซึ่งสอดคล้องกับ Devas (1999: 5-14) ที่เห็นว่ารัฐบาลของเมืองต้องพบกับอุปสรรคด้านความสามารถในการทำงาน ขาดวิสัยทัศน์ต่อการเติบโตของเมือง ขาดข้อมูลที่มีความจำเป็นต่อการพัฒนาเมือง ทั้งข้อมูลเกี่ยวกับความยากจน สิ่งแวดล้อมและบริการต่าง ๆ องค์กรธุรกิจที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในระดับท้องถิ่นสนับสนุนความสามารถเหล่านี้ได้

ในขณะที่เดียวกันผู้อาศัยอยู่ในเมืองกลับเห็นว่าภาคธุรกิจเอกชนของเมืองในบทบาทการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษที่ค้ำถึงผลประโยชน์ของคนทุกกลุ่มในเมือง การสนับสนุนงบประมาณเพื่อจัดหาบริการ/สาธารณูปโภค/ผลิตสินค้าที่ค้ำถึงถึงกลุ่มคนที่เปราะบางของเมืองนั้น อยู่ในระดับที่น้อย กฤษฎา ธีระโกศลพงศ์ (2562: 115-129) อธิบายไว้อย่างน่าสนใจการกำหนดนโยบายของภาคธุรกิจเอกชนเป็นไปเพื่อประโยชน์ของตนเองเป็นหลักเท่านั้น ยิ่งในระบบเสรีนิยมใหม่ที่เอื้อให้ภาครัฐและเอกชนร่วมกันแสวงหาผลประโยชน์ ที่เลวร้ายกว่านั้นคือการใช้ทรัพย์สินส่วนรวมเพื่อแสวงหาผลกำไร สามารถสะสมทุนเพื่อขยายการลงทุน ทำให้เกิดการผูกขาดทรัพยากร ไม่กระจายไปสู่ชุมชนและประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนเปราะบางของเมืองที่ยังต้องได้รับการสนับสนุนและดูแลจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของเมือง

3. แนวทางการจัดการเมือง พบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความเชื่อมั่นภาคธุรกิจเพราะส่วนใหญ่เป็นคนในชุมชนดั้งเดิมและมีบทบาทต่อการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมือง และเชื่อว่าการเข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบการจัดการเมืองย่อมมีผลต่อการตัดสินใจของชนชั้นนำหรือรัฐบาลท้องถิ่น จะทำให้การกำหนดนโยบายการพัฒนาและการจัดการเมืองตอบสนองความต้องการของพื้นที่ โดยเฉพาะเสนอให้เชื่อมโยงการพัฒนาไปยังกลุ่มคนด้วยโอกาสที่เปราะบางของเมือง สอดคล้องกับ Avis (2016: 16-19) ที่ระบุว่าภาคเอกชนมีความสำคัญต่อเมือง เพราะกว่า 90% ของการจ้างงานในประเทศกำลังพัฒนามาจากเอกชน รวมถึง การผลิตสินค้า บริการ ภาษี และการไหลเวียนของทุน การก่อสร้างและดูแลซ่อมแซมสาธารณูปโภค และการจัดหาบริการ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาของภาคเอกชนนั้นมักจะไม่ครอบคลุมถึงพื้นที่ที่มีรายได้น้อย ดังนั้น ต้องให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในระบบการจัดการเมืองเพื่อกระจายผลประโยชน์ให้ทั่วถึง

ในเรื่องนี้ ธนาจุฑา กังสกุลนิติ (2562: 40-45) มีความเห็นเช่นเดียวกันว่าภาคเอกชนมีความสำคัญต่อการพัฒนาเมือง การพัฒนาเมืองอัจฉริยะต้องอาศัยการเป็นหุ้นส่วนภาครัฐและภาคเอกชน เป็นการลดข้อจำกัดด้านงบประมาณ เอกชนมีความสามารถในการรับความเสี่ยงและเข้าถึงแหล่งทุน ภาคเอกชนในท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเมือง เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ทราบความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นได้ดีที่สุด

การพัฒนาเมืองตามแนวคิดขอนแก่นโมเดล แสดงให้เห็นพลังภาคภาคเอกชนที่มีบทบาทอย่างสูงในการพัฒนาเมืองในยุคนี้ ในยุคแรกของการพัฒนาเน้นพึ่งพาอาศัยหน่วยงานรัฐเป็นหลัก (Public-led urban development) เป็นการพัฒนาเมืองแบบไร้ทิศทาง เมื่อมีแผนการพัฒนาเมืองให้ขอนแก่นเป็นเมืองอัจฉริยะ โดยมีภาคธุรกิจเอกชนในชื่อบริษัทขอนแก่นพัฒนาเมือง ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของนักธุรกิจกว่า 20 บริษัท ทำหน้าที่เสมือนฟันเฟืองและกลไกในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาเมือง ซึ่งมีอิทธิพลโดยตรงต่อแนวความคิด นโยบาย และเป้าหมายการพัฒนาขอนแก่นเป็นเมืองอัจฉริยะ (ศุภวัฒน์กร วงศ์ธนวิสุ และคณะ, 2562: 5-22) และกลายเป็นต้นแบบของการพัฒนาหลายเมืองในประเทศไทย

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย (Research Knowledge)

องค์ความรู้ที่ได้จากงานวิจัยนี้ คือ องค์การภาคธุรกิจเอกชนเป็นกลไกสำคัญต่อการพัฒนาเมือง ทั้งในแง่ของบทบาทการเป็นแหล่งสร้างรายได้จากการจ้างงานให้กับคนในเมือง การเป็นผู้นำด้านกำหนดวิสัยทัศน์ และนโยบายการพัฒนาเมืองให้กับรัฐบาลท้องถิ่น ขณะที่ภาคธุรกิจเอกชนในหลายเมืองของประเทศในปัจจุบันก้าวไปสู่การ ลงทุนในการพัฒนาเมือง โดยเริ่มจากขอนแก่นโมเดล ก่อนขยายไปยังภูเก็ต เชียงใหม่ และอื่น ๆ แต่การพัฒนาของภาคเอกชนนั้นมักจะไม่ครอบคลุมถึงพื้นที่ที่มีรายได้ต่ำและกลุ่มเปราะบางที่ยังต้องการการสนับสนุนและดูแลจากเมือง การให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในระบบการจัดการเมือง ร่วมกับรัฐจะช่วยให้กระจายผลประโยชน์ไปสู่ชุมชนและประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนเปราะบางของเมือง

ข้อเสนอแนะการวิจัย (Research Suggestions)

จากผลการวิจัยข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้

1.1 การจัดการเมืองที่มีความเติบโตอย่างรวดเร็ว รัฐท้องถิ่นต้องให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมค้นหากลไกใหม่ แทนกลไกเดิมที่นำโดยภาครัฐ เพื่อให้การจัดการเมืองมีประสิทธิภาพ

1.2 รัฐบาลท้องถิ่นต้องสนับสนุนงบประมาณผลิตสินค้าและสาธารณูปโภค เพื่อกลุ่มเปราะบางของเมือง ทั้งผู้หญิง เด็ก ผู้มีความบกพร่องทางร่างกาย และผู้สูงอายุ

2. ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการวิจัยพลังของภาคธุรกิจเอกชนต่อนโยบายการจัดการเมืองอื่นเพิ่มเติม เพื่อเป็นข้อเสนอไปสู่การจัดการเมืองที่สอดคล้องกับบริบทพื้นที่และความต้องการของคนท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง (References)

- กฤษฎา ธีระโกศลพงศ์. (2562). “การฉ้อฉลของทุนนิยมผูกขาดและแรงงานที่มีความเสี่ยง”. *วารสารธรรมศาสตร์*. 38 (3): 112-129.
- ธนาจุฑา กังสกุลนิติ. (2562). *แนวทางการพัฒนาเมืองอัจฉริยะในประเทศไทยในอนาคต*. กรุงเทพฯ: สถาบันการส่งเสริมการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี สำนักงาน ก.พ.ร.
- รพีพรรณ จักรสาน. (2558). *พ่อค้าจีนและเครือข่ายการค้าชายแดนแม่สอด: จากยุคตลาดมืดสู่ยุคเริ่มต้นเขตเศรษฐกิจพิเศษ*. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.
- ศุภวัฒน์กร วงศ์ธนวิสุ และคณะ. (2562). *ขอนแก่นโมเดล: Khon Kaen Model*. ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังน่านาวิทยา.

- สิริวิชา สิทธิชัย. (2551). **สิทธิประโยชน์ทางภาษีเพื่อประโยชน์ในการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ**. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. คณะนิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน. (2558). **คู่มือการลงทุนในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน.
- Asian Development Bank. (2016). **The role of special economic zones in improving effectiveness of GMS economic corridors**. Manila: Asian Development Bank.
- Avis, W, R. (2016). **Urban governance: Topic guide**. Birmingham. UK: GSDRC. University of Birmingham.
- Devas, N. (1999). **Who Runs Cities? The relationship between urban governance service delivery and poverty**. International Development Department School of Public Policy. University of Birmingham.
- Harvey, D. (2001). "Globalization and the Spatial Fix". **Geographische Revue**. 3 (2): 23-30.
- Harvey, D. (2005). **A brief history of neoliberalism**. London: Oxford University Press.
- Ong A. (2006). **Neoliberalism as exception: Mutation in citizenship and sovereignty**. Durham North Carolina: Duke University Press.
- United Nation. (2016). **The World's cities in 2016**. Department of Economic and Social Affairs Population Division.
- UN-Habitat. (2016). **Urbanization and development: Emerging futures**. World Cities Report 2016. Nairobi: Kenya.